

РЕЦЕНЗИЈА
НА РАКОПИСОТ „ЕКОНОМИЈА НА РЕГУЛАЦИЈА“ (ПРАКТИКУМ) ОД
ПРОФ. Д-Р ДУШКО ЈОШЕСКИ И ПРОФ. Д-Р ТАТЈАНА БОШКОВ,
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА,
УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ ВО ШТИП

Врз основа на одредбите од Статутот и Правилникот за единствените основи за остварување на издавачката дејност на Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип, како и Одлуката бр. 2102-86/10 од 289. редовна седница на Наставно-научниот совет на Факултетот за туризам и бизнис логистика одржана на ден 19.4.2023 година, избрана е Рецензентска комисија во состав:

1. **Д-р Мичо Апостолов**, редовен професор, Факултетот за туризам и бизнис логистика при Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип;
2. **Д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска**, редовен професор, Економски факултет при Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

за изготвување и доставување писмен извештај, рецензија, на приложениот ракопис (практикум) „ЕКОНОМИЈА НА РЕГУЛАЦИЈА“ од **проф. д-р Душко Јошески и проф. д-р Татјана Бошков** наменет за студентите од прв и трет циклус на студии на Факултетот за туризам и бизнис логистика при Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип. По прегледот на ракописот, до Наставно-научниот совет на Факултетот за туризам и бизнис логистика го поднесуваме следниов

ИЗВЕШТАЈ

Општи податоци за ракописот: Практикумот „ЕКОНОМИЈА НА РЕГУЛАЦИЈА“ од авторите проф. д-р Душко Јошески и проф. д-р Татјана Бошков претставува заокружен преглед на материјата која го опфаќа изучувањето на економија на регулација преку примена на задачи и дадени решенија за овие задачи. Имено, економската регулатива се однесува на збир на ограничувања или правила објавени од владините административни агенции преку креирање правила поддржани со закана со санкција или парична казна. Главниот опсег за регулација на владата е да ги спречи неуспесите на пазарите или, со други зборови, ситуации во кои пазарите не го организираат ефикасно производството или не ги распределуваат стоките и услугите на потрошувачите (како во присуство на монополска/ доминантна фирма). Така, овој ракопис е соодветен со наставната програма на предмети од прв и трет циклус на студии при Факултетот за туризам и бизнис логистика, односно на студиската програма Бизнис логистика и тоа како задолжителен предмет Државна регулација (3+2+2) во прва година и за предметот Економија на регулација од трет циклус студии на студиската програма Бизнис логистика и администрација при Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип.

Податоци за обемот ракописот: Практикумот содржи 30 решени задачи на 58 страници, со вклучени табели, графикони, формули, практични примери и користена литература од 15 библиографски единици. Ракописот е пишуван во А4 формат со нормален проред, употребен е фонт Arial, големина на буквите 11. Ракописот е подготвен според пропишаната наставна програма и барањата кои се поставуваат пред студентите и е подготвен за да даде практична примена и решенија на проблеми кои се опфатени во материјата економија на регулација, конкретно за предметите Државна регулација и Економија на регулација.

Податоци за постоење на сличен или ист наслов: Според наши сознанија, авторите немаат објавено практикум под ист наслов, ниту постои друг ваков ракопис од оваа проблематика. Ракописот насловен како „ЕКОНОМИЈА НА РЕГУЛАЦИЈА“, според обемот и содржината, одговара на предвидената наставна програма по предметите Државна регулација и Економија на регулација на Факултетот за туризам и бизнис логистика при Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип, и е прво издание. Истовремено одговара и на одредбите од Правилникот за единствените основи за остварување на издавачката дејност на Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип.

Краток опис на содржината: Содржински, ракописот (практикумот) се состои од 30 задачи и нивни решенија, кои ги покриваат тематските единици предвидени со наставната програма за предметите Државна регулација и Економија на регулација. Овие предмети се изучуваат на студиските програми Бизнис логистика (прв циклус студии) и Бизнис логистика и администрација (трет циклус студии) на Факултетот за туризам и бизнис логистика при Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип.

Имено, зададените задачи во овој практикум ги опфаќаат темите Регулирана еквилибриумска цена и количина; Фирми кои се однесуваат како Cournot олигополисти, Две фирми произведуваат имперфектни супститути; Фирма староседелец во индустријата (Incumbent firm) и прекумерно инвестирање; Природен монопол и дводелни тарифи; Природен монопол со два производа и Ramsey поставување на цени; Peak-load поставување на цени; Технологијата, трошоците и условот за природен монопол; Тргувани дозволи за загадување (tradeable permits); Намалување на емисијата на загадувачки супстанции; Option value и регулација на заштитата на животната средина; Обезбедување на јавни добра; Иновацијата и времетраењето на патентот; Иновацијата и пазарната структура; Влез во индустријата: Bain-Sylos постулатот; Peak-load поставување на цени II; Природен монопол и дводелни тарифи II; Модели на решавање на проблем на екстерналии со хетерогени трошоци: даноци наспрема регулација; Модели на решавање на проблем на екстерналии со хетерогени трошоци: регулација на количина на загадување со tradeable permits; Намалување на загадувањето со повеќе фирми; Вкупната економска загуба, оданочувањето и регулацијата на екстерналии; Вредноста на животот; Мерење на придобивки од дерегулација; Оптимална должина на времетраење на патентот; Патентни трки; Берtrand конкуренција; Групирање на комплементарни патенти; Ramsey-Boiteux поставување на цени (Проблемот на Ramsey) – Изведување; Монополи и Ramsey поставување на цени; Инвестиции во моделот Cournot. Практичната елаборацијата на опфатените теми анализира неколку сегменти кои треба да даваат основни, но и пошироки знаења за студентите кои ќе ја изучуваат оваа наставна проблематика.

Задачите, почнувајќи со реден број еден до реден број девет, практично ја покриваат теоријата дека владината регулација на индустриите вклучува економска и социјална регулација на однесувањето на фирмите и индивидуите. Таквата регулација треба да биде заснована врз општествена анализа на трошоци-користи дополнета со изедначување на маргиналните општествени трошоци со корисностите од регулацијата. Во пракса, регулацијата се чини претерана и ова чувство води кон некои значајни чекори кон дерегулацијата во последните години. Задачите кои се однесуваат на монополите, олигополите, бариерите за

влез и contestable markets (со нула трошоци за влез и излез од индустријата), на студентите ќе им го доближат значењето на регулативата, односно дека статичната ефикасност на краток рок е под негативно влијание на монополот преку вкупната загуба DWL. Монополот дава придонес за техничкиот прогрес, бидејќи монополот е поврзан со поттикнувачи да се инвестира во иновации. Исто така, примерите потврдуваат дека регулативата треба да го вклучи и општеството во одлучувањето за оптималните размени меѓу потрошувачкиот и производствениот вишок врз основа на имплицитни или експлицитни социјални пондери.

Задачите кои се однесуваат на теоријата за пазарите без трошоци за влез и излез, покажуваат дека sunk cost се фиксни трошоци кои ги прави фирмата и кои не може да се надоместат ако фирмата го напушти пазарот. Решението поврдува дека пазарот на перфектна конкуренција меѓу фирмите претпоставува фирми со повеќе производи, ултраслободен влез и излез, нула sunk cost и количини кои се приспособуваат побрзо од цените.

Задачите од реден број десет до реден број дваесет опфаќаат неколку модели на решавање на проблеми. Од аспект на економската теорија на регулација, моделот Stigler-Peltzman предвидува дека: регулаторната легислатива го редистрибуира богатството; однесувањето на легислаторите е водено од желбата да се остане во канцеларија (на функција!); групите на интерес се натпреваруваат со политичка поддршка за возврат за поволната легислатива (како пример се цените на електричната енергија: за домаќинствата, трговците и индустријата покажале пониски соодноси на цена-трошоци за индустријата и индустриските потрошувачки спрема комерцијалните). Задачите и решенијата кои се однесуваат на оптималната регулаторна политика Peltzman, каде $M(P, \pi)$ е функцијата на политичка поддршка, таму P е цената и π е профитот на индустријата. $M(P, \pi)$ е опаѓачка функција со цената, бидејќи потрошувачите ја зголемуваат нивната политичка опозиција кога цената е висока, додека одговара со раст на профитот, бидејќи фирмите одговараат со повисока поддршка. Профитот зависи од цената каде $\pi(P)$ ја означува функцијата на профит. Особено $\pi(P)$ е растечка во P за сите цени кои се помали од P^m или монополската цена, и е опаѓачка за сите цени освен за цените на P^m . Бидејќи функцијата на политичка поддршка $M(P, \pi)$ е опаѓачка функција на цената P и растечка на профитот π , политичката поддршка расте во северозападна насока на графиконот т. е. $M_2 > M_1$. Оптималната цена за легислаторот е обележана со P^* . Оваа цена лежи помеѓу конкурентната цена каде што профитите се нула P^c и монополската цена каде што профитот е монополски P^m или каде што профитот на индустријата е максимизиран. *Затоа резултатот покажува дека регулаторот нема никогаш да постави цена која го максимизира индустрискиот профит што е спротивно на претпоставките на capture theory.*

Ако рамнотежната цена која индустријата ќе ја постигне е блиску до P^* , тогаш индустријата нема потреба од регулација. Групата на интерес која би вовела регулација тогаш би пресметала дека нема да добие многу со регулацијата, бидејќи цената би била речиси и непроменета. Бидејќи регулаторната цена лежи помеѓу P^c и P^m , оттука произлегува дека индустриите кои би биле регулирани најверојатно се многу конкурентните и монополските. И во двата случаи некои групи на интерес ќе добијат многу од регулацијата. Фирмите ќе добијат во случајот со конкурентната индустрија, додека потрошувачите ќе добијат во случајот со монополската индустрија.

Becker моделот се фокусира на натпреварот помеѓу групите на интерес во регулацијата. Бекер претпоставува дека регулацијата ќе ја зголеми благосостојбата на повлијателните групи на интерес. Замислуваме дека постојат само две групи на интерес, 1 и 2. Трансферот на богатство или благосостојба кој би го добила групата 1 преку притисок врз легислаторите и регулаторите го обележуваме со p_1 , а притисокот од страна на втората група со p_2 . Поголем притисок од групата 1 и помал притисок од групата 2 покажува дека групата 1 има поголемо влијание врз политичкиот процес. Поголемото влијание се преведува во тоа што групата 1 ќе добие повисок трансфер на богатство. Ако T го претставува порастот на богатството на групата 1 како резултат на регулацијата, тогаш $T = I(p_1, p_2)$ каде што I е функција на влијание (Influence). И оваа функција $I(p_1, p_2)$ е растечка во притисокот на групата 1 и опаѓачка со притисокот на групата 2. За да се изврши трансфер на сума T кон групата 1, се претпоставува дека богатството на групата 2 мора да се намали за $(1 + x)T$, каде $x \geq 0$. Кога $x > 0$ повеќе богатство е одземено од групата 2 отколку што е трансферирано кон групата 1. Ова богатство што „исчезнува“ е измерено со xT и е загуба на богатство поради регулацијата. Во овој модел влијанието е фиксно. И она што е значајно е дека моделот го зема предвид соодносот на влијанието на една група спрема влијанието на друга група, и овој сооднос ја определува регулаторната активност во моделот. Бидејќи притисокот на секоја од групите ги троши премногу ресурсите на секоја група, ниедна група не сака да врши преголем притисок. Но, на пример, ако опадне притисокот од првата група p_1 , релативното влијание на групата 1 опаѓа, а со тоа и трансферот на богатство спрема оваа група. Оптималното ниво на влијание за групата 1 го обележуваме со $\psi(p_2)$ што значи дека оптималното ниво на притисок на групата зависи и од притисокот од страна на друга група. И тоа е функцијата на најдобар одговор на групата 1 која и кажува на групата 1 кое ниво на притисок е најдобро ако се земе предвид нивото на притисок на групата 2. На пример, ако се очекува нивото на притисок на групата 2 да биде \hat{p}_2 , тогаш оптималното ниво на притисок на групата 1 е $\hat{p}_1 = \psi(\hat{p}_2)$. Политичкиот еквилибриум се дефинира како пар на две нивоа на притисок и тоа такви што ниту една од групите на влијание нема поттикнувач да ги промени. Парот (\hat{p}_1, \hat{p}_2) е политичкиот еквилибриум ако имаме дадено дека групата 2 применува ниво на притисок $\hat{p}_2; \hat{p}_1$ што е притисокот што го максимизира богатството на првата група, а \hat{p}_1, \hat{p}_2 е нивото на притисок што го максимизира богатството на групата 2.

Задачите од реден број дваесет и еден заклучно со реден број триесет даваат простор да се постави прашањето дали е можно да се поттикнат менаџерите на компаниите кои снабдуваат јавни добра да обезбедат општествено оптимална услуга? Одговорот ќе биде потврден ако договорите може да бидат напишани со награда за менаџерите за достава на овие услуги. Решенијата насочуваат дека за конвенционалните приватни фирми ова функционира преку профитите кои се позитивно поврзани со перформансите и менаџерските поттикнувачи – траењето на работниот однос, унапредувањето и плаќањата поврзани со профитабилноста на фирмите. За монополските јавни услуги експлицитните договори треба да се напишани така што наградите/ казните да се однесуваат на општествено оптималното ниво на услуги и менаџерскиот перформанс да се поврзува со овие поттикнувачи. За приватните монополи проблемот е дека потпишувањето на договорот меѓу фирмата и општеството е тешко. За јавните монополи проблемот е дека поттикнувањето на менаџерите може да биде тешко. Случајот со јавното

партнерство е поцврст кога недоговорена количина е важна (на пример, безбедноста и националната безбедност). Случајот за приватно партнерство е поголем кога моралот (*esprit du corps*), репутационите ефекти и политичкиот мониторинг на менаџерите се слаби (на пример, со националните телекоми итн.).

Последните задачи покажуваат дека регулативата потекнува од различни извори и во различни области. Корисна е рамката која вклучува типови на регулатори и регулативи, како и области на регулатива кои може да влијаат врз субјектот од интерес (вклучувајќи ја и економијата како ентитет). Рамката ќе помогне во проценката на можните ефекти од новата регулатива. Исто така, може да помогне во проценката на ефектите од регулативата врз различни субјекти. Така, решавањето проблематики кои опфаќаат регулација на цените, финансирање и регулација на индустријата, потенцијалните решенија за екстерналиите, регулација на животната средина, регулација на патенти и финансиска регулација потврдуваат дека при развивањето на прописите, регулаторот треба да ги земе предвид трошоците и придобивките. Во анализата, нето-регулаторниот товар (приватни трошоци намалени за приватните придобивки од регулативата), исто така, може да биде релевантен. Потенцијалните трошоци и придобивки, без оглед на перспективата, може да биде тешко да се проценат. Сепак, критичен аспект на регулаторната анализа е проценката на трошоците и придобивките од регулативата. Значаен предизвик за финансиските регулатори е како да се справат со системскиот ризик (ризикот од неуспех на финансискиот систем) и со последиците од преземањето ризик од финансиските институции. Прашањата како што се регулативата на трудот, регулативата за животната средина и електронската приватност, исто така, добиваат зголемено внимание. Начинот на којшто се развиваат и се применуваат регулативите може да има значително влијание врз бизнисите. Промените во регулаторната рамка и регулаторната несигурност, исто така, може да имаат значителни ефекти врз деловните одлуки. Значи, еден од важните предизвици со кои се соочуваат професионалците во финансиската индустрија е да ги предвидат и разберат последиците од потенцијалните промени во регулаторното опкружување и специфичните регулативи.

Од последните задачи и сценарија студентите треба да понесат неколку клучни знаења. Имено, постоењето на екстерналии создава потреба за регулација. Регулативата се очекува да има општествени придобивки и треба да се процени со помош на анализа на трошоци и придобивки. Регулирањето на пазарите на хартии од вредност и финансиските институции е обемно и сложено поради последиците од неуспесите во финансискиот систем. Овие последици вклучуваат финансиски загуби, губење на довербата и нарушување на трговијата. Фокусот на регулаторите на финансиските пазари вклучува прудентна супервизија, финансиска стабилност, пазарен интегритет и економски раст. Понатаму, задачите во овој ракопис покажуваат дека регулаторната конкуренција е конкуренција меѓу различни регулаторни тела за користење на регулативата со цел да се привлечат одредени субјекти. Ширината на регулирање на трговијата бара употреба на рамка која ги идентификува потенцијалните области на регулација. Оваа рамка може да се упати за да се идентификуваат специфични области на регулатива, и постоечки и очекувани, кои може да влијаат врз субјектот од интерес. Практикумот третира задачи кои покажуваат дека при оценувањето на регулаторните резултати, регулаторите треба да спроведуваат тековни анализи на трошоците

и придобивките, да развијат техники за подобрување на мерењето на овие резултати и да користат економски принципи за да ги водат. Нето регулаторното оптоварување за субјектот од интерес е важен предвид за аналитичарите. Исто така, со обработката на споменатите теми преку задачи и поставување проблематики, авторите на практикумот прават значаен чекор за потемелно запознавање на студентите со проблематиката на економијата на регулација (објаснувајќи ги причинско-последичните врски од нивните промени преку примери и решенија). Овој практикум ќе им овозможи на студентите да бидат корективи во системот, да бидат способни да ги идентификуваат позитивните сегменти, а истовремено да ги детектираат пропустите, со што се креира свест како треба да функционира општествениот систем во една земја. Тргувајќи од значајноста на овој ракопис, неговото разбирливо, систематично презентирање на задачите и нивните решенија, како и врз основа на нашата детална анализа на содржината, го даваме следниот

ЗАКЛУЧОК

Ракописот „ЕКОНОМИЈА НА РЕГУЛАЦИЈА“, поднесен од авторите проф. д-р Душко Јошески и проф. д-р Татјана Бошков, претставува успешно презентирање на теоријата преку задачи и решенија во кои е презентирано суштинското значење на потребата од регулација во економијата, притоа задоволувајќи ги критериумите за објавување. Авторите, јасно и конзистентно преку примери, даваат економско образложение на регулативата, вклучувајќи го и начинот на кој регулативата ја подобрува правичноста на пазарите и се однесува на опасноста за општеството од неуспех на финансискиот систем. Тие, исто така, обезбедуваат преглед на регулаторите, алатките со кои располагаат и како работата на регулаторите ширум светот е меѓусебно зависна. Исто така, практично ја прикажуваат проценката на трошоците и придобивките од регулативата и ги истакнуваат можните сценарија и/ или дилеми што произлегуваат од спроведувањето на регулативата.

Практикумот е конципиран по однапред утврдени наставен план и програма, и е напишан со разбирлив стил. Практичната елаборација на оваа материја ќе им помогне на студентите не само да ја разберат суштината на економијата на регулација и нејзината важност за една земја туку и да можат да ги дијагностицираат и ги решаваат нејзините евентуални промени. Тоа значи дека овој практикум ќе биде полезен не само за студентите на Факултетот за туризам и бизнис логистика на студиските програми Бизнис логистика и Бизнис логистика и администрација туку и за пошироката јавност која има интерес за оваа проблематика. Од оваа причина, препорачуваме практикумот да биде објавен.

Како Рецензентска комисија имаме чест и задоволство да му предложиме на Наставно-научниот совет на Факултетот за туризам и бизнис логистика ракописот „ЕКОНОМИЈА НА РЕГУЛАЦИЈА“ од авторите проф. д-р Душко Јошески и проф. д-р Татјана Бошков да го прифати како практикум со цел да се користи во наставата по предметите Државна регулација и Економија на регулација, кои се изучуваат на студиските програми на Факултетот за туризам и бизнис логистика при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип.

РЕЦЕНЗЕНТИ

Д-р Мичо Апостолов, редовен професор,

Д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска, редовен професор.